

Kvėdarnos Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia

Kas ir kada suprojektavo Kvėdarnos bažnyčią?

MORTA BAUŽIENĖ

Danutės MUKIENĖS nuotraukos

1897 metais po ilgo draudimo laikotarpio vėl atsirado galimybė statyti katalikų bažnyčias Lietuvoje. Iki Pirmojo pasaulinio karo įvairiuose Lietuvos regionuose ir didžiuosiuose miestuose buvo pastatyta arba pradėta statyti daugybė bažnyčių. Nepriklausomybę paskelbusios Lietuvos katalikų parapijose pirmiausia skubėta sutvarkyti tas bažnyčias, kurioms labiausiai reikėjo remonto, ir užbaigti prieš Pirmąjį pasaulinį karą pradėtą šventovių statybą. XX a. 3 dešimt-

mečio pabaigoje ir ypač 4 dešimtmetyje buvo suprojektuota ir pastatyta įvairių dydžių ir nevienodos meninės vertės bažnyčių. Jas projektavo ne tik žymūs Lietuvos architektai, bet ir apskrityse dirbę statybų technikai. Jie dažnai neturėdavo tokio darbo patirties ir tam darbui reikalingo specialaus meninio išsilavinimo. Vykstant diskusijoms dėl nacionalinio stiliaus architektūroje, vieni projektuotojai, vykdydami užsakymus, kurdami projektus, ieškodavo geriausių Lietuvos miestelių istorinę aplinką atitinkančių sprendimų, kiti bandydavo parengti bažnyčioms projektus, kurie atitiktų modernistinės architektūros tendencijas. Na, o dominavo tuo metu Lietuvoje kompromisiniai sprendimai: modifikuotų istorinių stilių bažnyčių architektūra būdavo praturtinama modernistinės išraiškos elementais, suteikiančiais pastatams naujumo. Prie tokių galima priskirti ilgą projektavimo istoriją turinčią Kvėdarnos Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčią.

XX a. pradžioje Kvėdarnos miestelį formavo trys T raidės planą sudarančios gatvės: Rietavo–Laukuvos ir į jas stačiai besiremianti Šilalės. Iš XIX a. planų matyti, kad bažnyčia nuo seno stovėjo Šilalės gatvės pietiniame gale, o Laukuvos gatvės šiaurinėje pusėje – žydų sinagoga. Į pietryčius nuo bažnyčios buvo susiformavusi netaisyklingo plano aikštė.

Po baudžios panaikinimo Kvėdarna tapo valsčiaus centru. Labiausiai nuo bažnyčios nutolusiame aikštės kampe buvo pastytas valsčiaus įstaigų namas, o Šilalės gatvės pietinėje dalyje – grūdų *magazinas*.

Anot vyskupo Motiejaus Valančiaus, Kvėdarnos bažnyčia buvusi įsteigta Liublino unijos metais (1569) paties karaliaus Žygimanto Augusto kaip valdovui priklausiusio Kvėdarnos dvaro bažnyčia. Iki mūsų dienų šventovė patyrė visus istorijos išbandymus: reformaciją, gaisrus, perstatymus, pavadinimo kaitą. Inventoriai rodo, kad 1676 m. Kvėdarnos bažnyčia turėjo Šv. Baltramiejaus vardą, 1739 m. buvo konsekruota Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo, Šv. Baltramiejaus ir Šv. Kazimiero vardu. Šiandien iš minėtų trijų turi tik pirmąjį titulą.

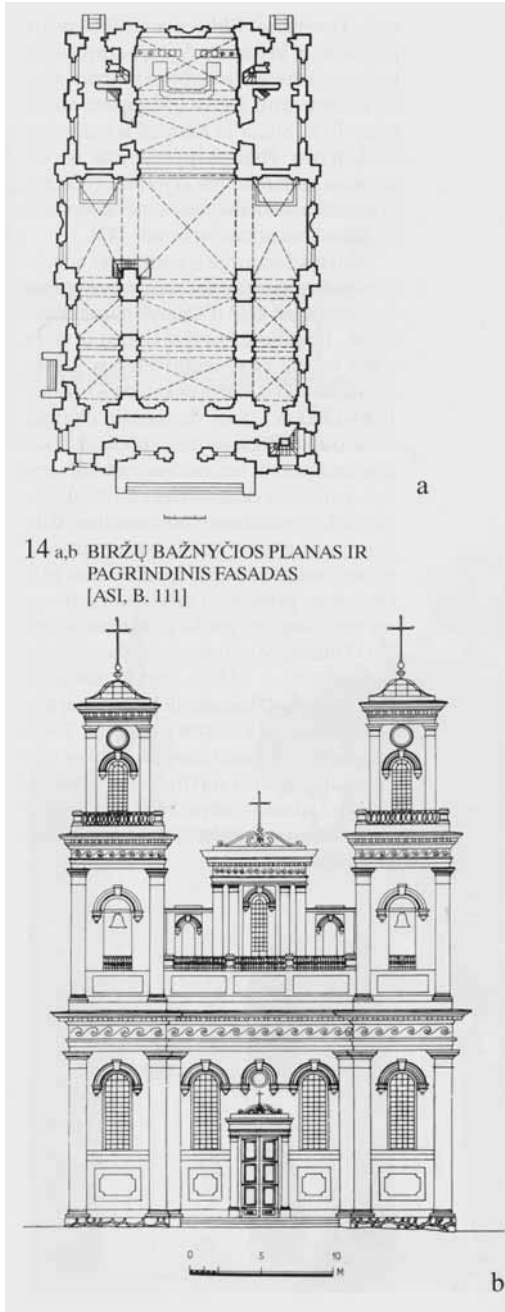
Kvėdarnoje nuo 1703 m. stovėjo erdvi dvibokštė kryžiaus plano bažnyčia, kurią apšvietė 15 didelių ir 2 maži langai [2,73].

Po 1915 m. gaisro, kurio metu Kvėdarnos bažnyčia sudegė, buvo planuojama greitai pastatyti mūrinę bažnyčią. Jos projektas pavaižduotas atviruke, kuris išleistas 1918–1920 m. (projektą paskelbė Algimantas Miškinis) [6, 477]. Tai stačiakampė dvibokštė romantinio neobaroko stiliaus bažnyčia. Jos plokščiaame pagrindiniame fasade kyla du trijų tarpnių į viršų lengvėjantys bokštai. Fasado pirmojo tarpnio centre yra gana kuklus portalas, abipus jo – siauri aukšti arkiniai langai. Virš plačios karnizo su lygiu frizu juostos kyla piliastrais ir voliotomis dekoruotas frontonas. Bokštų vir-

(Nukelta į 74 p.)

Kvėdarnos miestelio prieigos

14 a,b BIRŽŲ BAŽNYČIOS PLANAS IR
PAGRINDINIS FASADAS
[ASI. B. 111]

Biržų bažnyčios projektas, T. Tyšeckis, 1853–1858.
Iliustracija iš knygos „Lietuvos architektūros istorija“,
Vilnius, 2000, t. 3, p. 36

(Atkelta iš 72 p.)

šutinius tarpinius skaido aukšti arkiniai aklilangiai. Tamsaus mūro fone išryškintos baltos architektūrinės detalės: lygi frizo juosta, piliastrai, aklilangiai, langų apvadai. Bent

šiek tiek su Lietuvos bažnyčių statybos istorija ir architektūros stilistika susipažinusiame žmogui akivaizdu, kad ši bažnyčia primena romantizmo laikotarpiu, o ne XX a. pradžioje statytą šventovę.

Palyginę Kvėdarnos bažnyčios projektą-atviruką su Tomo Tišeckio (?–1861) parengtu Biržų bažnyčios projektu, matome, kad jie beveik identiški. Biržų ir labai į ją panašios Kauno Raudondvario bažnyčios projektus T. Tišeckis parengė 1845–1847 metais. Kvėdarnos bažnyčios projekte trūksta tik keletos smulkių detalių: vingiuotos linijos frizo juostoje, karnizo su dantukais, frontono apačią žyminčios baliustrados. Gal mūrinę bažnyčią pagal T. Tišeckio projektą buvo rengiamasi statyti po 1843 m. gaisro? Biržų bažnyčia buvo pastatyta 1853–1858 m., dar iki sukilimo ir jį lydėjusių represijų. T. Tišeckio projektas yra būdingas XIX a. vid. romantizmo architektūros sakralinių pastatų pavyzdys. Tuo metu kartu su išsivaduojamuju judėjimu (sukilimais) plito ir domėjimasis liaudies menu, taip pat ir kaimiškų trobesių statyba. Iš čia į romantizmo architektūrą atėjo akmens mūro pastatai. Romantizmo architektai akmens mūro pastatus praturtindavo kitomis medžiagomis (plytomis, baltu tinku), išryškintomis senųjų stilijų architektūrinėmis detalėmis.

Nors XIX a. Kvėdarnoje bažnyčia pagal T. Tišeckio projektą nebuvo pastatyta, projektas tikriausiai buvo saugomas ir jo neatsizadėta. Jis vėl galėjo būti prisimintas po 1915 m. gaisro. Tada projektas ir išleistas atviruku. Tokie leidiniai buvo lėšų rinkimą palengvinanti priemonė. Žinant, kad statybinių medžiagų ir lėšų kaupimas užtruks, 1917 m. Kvėdarnoje buvo pastatyta laikina medinė bažnyčia, kurioje buvo meldžiamasi kol pastatę naują. Laikotarpiu, kai buvo gaminamos plytos šventovės statybai, bažnyčios žemėje 1920–1935 m. vyko intensyvi įvairios paskirties medinių ūkinių ir pagalbinių pastatų (tarnų namo, varpinės, klebonijos) statyba. Tuo metu oficialiai patvirtintas ir būsimos bažnyčios projektas.

Tuo laikotarpiu, norint atnaujinti net ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą pradėtų statyti bažnyčių statybas, jų projektus reikėjo patvirtinti Lietuvos atstatymo komisariate. Dažnai projektai būdavo keičiami, tobulinami arba rengiami iš naujo. Kvėdarnos bažnyčios statytojų turėtą XIX a. parengtą projektą Statybos inspekcija patvirtino 1930 m. kovo 15 dieną [1, 52]. Daugiau kaip 1 000 puslapių apimties „Lietuvos valsčių“ serijos kolektyvinėje monografijoje „Kvėdarna“ apie bažnyčios architektūrą rašęs Povilas Spurgevičius šį projektą priskiria inžinieriui-architektui Romanui Steikūnui [7, 247]. Ant Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugomo Statybos inspekcijos patvirtinto brėžinio yra inž. R. Steikūno parašas. Sunku patikėti, kad XX a. 3 dešimtmetyje R. Steikūnas mąstė lygiai taip, kaip T. Tišeckis XIX a. viduryje. Gali būti, kad projektą skubėta patvirtinti, siekiant įgyti galimybę prašyti valstybės paramos, legalizuoti pasirengimo statybai darbus. Tokiomis aplinkybėmis R. Steikūnas, nelabai mąstydamas apie autorines teises, ir galėjo pasirašyti Kvėdarnos bažnyčioje saugotą XIX a. sukurtą naujos bažnyčios projektą.

Naują R. Steikūno parengtą Kvėdarnos bažnyčios projektą Vyriausioji statybos inspekcija patvirtino 1936 m. gegužės 28 dieną [1, 633]. Tai stačiakampio plano trijų navų bazilikinio tūrio bažnyčia, turinti romaninio stiliaus bruožų. Jos platų pagrindinį fasadą formuoja du žemi bokšteliai šonuose ir viršuje modifikuotu trikampiu frontonu užsibaigianti vidurinė dalis. Plačioje vidurinėje dalyje išsiskiria aukšti segmentinių arkų langai, didelis langas-rožė viršuje ir segmentine arka apsuptas portalas su stambiu trikampiu skydu užsibaigiančiu apvadu. Kvadratinio plano bokštus dengia dvigubi keturšlaičiai stogeliai, bokštų plokštumas viršuje akcentuoja po tris arkinis aklilangius, puošia arkatūrų juosta. Tos pačios architektūrinės formos kartojasi ir šoniniuose fasaduose su menkai akcentuotais transeptų rizalitais. Projekte matome natūroje neegzistuojantį architektūriškai labai svarbų elementą – varpinę kampanilę. Beveik dvigubai už bažnyčią aukš-

1936 m. patvirtintas R. Steikūno sudarytas projektas. LCVA. Ilustracija iš A. Miškinio knygos „Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai“, Vilnius, 2004, t. 1, p. 477

tesnė varpinė dviejų arkų galerija prijungta fasado dešinėje pusėje. Ji kvadratinio plano, vientiso tūrio. Plynas varpinės sienas skaido segmentinių sąramų langai, kurių kiekvienoje yra po du. Varpinės viršutinė dalis atkartoja bažnyčios bokštų viršūnes. Toks sprendimas tuo metu Lietuvoje buvo gana retas.

Bokštai-kampanilės prie neoromaninio stiliaus bažnyčių pas mus pradėti statyti dar istorizmo laikotarpyje. Milano architektas O. Bongio 1905 m. suprojektavo beveik kvadratinę Lentvario baziliką. Rūstoką iš tašytų akmenų pastatytos šventovės siluetą pagyvina trijų tarpinių kampanilė [4, 249–250]. Po Pirmojo pasaulinio karo varpinės-kampanilės yra projektavę du žymūs Lietuvos architektai. Jie R. Steikūnui galėjo būti sektiniais pavyzdžiais.

Tuo metu, kai R. Steikūnas projektavo Kvėdarnos bažnyčią, kitoje Žemaičių plento pusėje, Raseinių apskrityje, buvo statoma Vladimiro Dubeneckio (1888–1932) suprojektuota Betygalos šv. Mikalojaus bažnyčia. Jos projektas patvirtintas 1924 m., statyba tęsėsi iki 1930 metų. Ši modernizuotų neobarokinių formų bažnyčia pagrindinio fasado dešinėje turi per arką su galerija prijungtą keturių tarpinių varpinę-bokštą. Tuo metu, kai Betygalos bažnyčia dar nebuvo baigta statyti, itališkoms bazilikoms būdingą atskirai stovintį aukštą varpinę bokštą suprojektavo ir įgyvendino Vytautas Landsbergis-Žemkalnis (1893–1993). Sugrįžęs iš studijų Romoje, pirmuosiuose sakraliniuose pastatuose jis varijavo istorinių stilių formas, suteikdamas joms naujų bruožų. 1927 m. V. Landsbergis-Žemkalnis Kybartuose suprojektavo bazilikinę Eucharistinio Išganytojo bažnyčią su aukštu atskirai stovinčiu kvadratinio bokšto. Panašų sprendimą V. Landsbergis-Žemkalnis siūlė 1928 m. Prisikėlimo bažnyčios Kaune konkursiniame projekte. 1934 m. jo projektuotoje Šakių bažnyčioje jau vyrauja modernizmo formos, o išlakus kvadratinio plano bokštas iškeltas priešais bažnyčios pagrindinį fasadą.

Negalima tvirtinti, kad būtent šių dviejų žymių Lietuvos architektų darbų įkvėptas R. Steikūnas suprojektavo atskirai stovinčią varpinę Kvėdarnos bažnyčiai. Tačiau gretimose apskrityse statomos bažnyčios galėjo pakreipti braižančią architekto ranką. Kadangi 1924 m.

iš ažuolinių stulpų ir eglinių lentų pastatytoji varpinė tebestovėjo, siūsdamas projektą tvirtinti į Statybos inspekciją, R. Steikūnas pridėjo prierašą, kad „laikiniai varpinė (*campanille*) nebus statoma“. Istorinės aplinkybės susiklostė taip, kad ji ir liko nepastatyta.

Kvėdarnos Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčios statyba užtruko. 1941 m. birželio 5 d., nors jos vidus dar nebuvo ištinuotas, šventovę konsekrovo Telšių vyskupas Vincentas Borisevičius.

Bažnyčia sumūryta iš lauko akmenų. Raudonų plytų architektūriniai elementai (frontonai, langų ir portalo apvadai, kampinės lizenos ir bokštų viršūnės) bei spalvinę gamą pagyvinančios smulkios architektūrinės detalės (bokštų arkadų kolonėlės, langas-rožė, frontono bokštelis) monumentaliam pastatui suteikia išskirtinumo, šventiško. Statybai pasirinkta medžiaga – akmuo – rodo, kad projektuodamas architektas vadovavosi nacionalinio romantizmo kriterijais. Tam antrina ir virš frontono kylantis 4 kolonėlių remiamas arkutės pavidalo bokštelis su kryžiumi viršuje. Arkutės apvadas yra analogiškas portalą aprėminančiam skydui. Šiame bokštelyje aiškios sąsajos tarp atviros lietuviškos varpinės formų ir baroko elementų (arka, kolonos). Rūstokos romaninių bruožų turinčios bažnyčios architektūrą turėjo praturtinti grakštus varpinės siluetas. Varpinei likus nepastatytai, bažnyčia neteko architektūrinio vientisumo.

Kvėdarnos bažnyčia dar nebuvo užbaigta įrengti, kai ją apgadino pirmosiomis Antrojo pasaulinio karo dienomis kilęs gaisras. Tada sudegė lentelėmis dengtas stogas, medinės lubos, altoriai, grindys. Parapijiečiai karo metais bažnyčią atstatė. Įrengiant altorius, Kvėdarnai padėjo Plungės parapija. 1933 m. Plungėje buvo pastatyta nauja Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Naujoje bažnyčioje 1933–1938 m. buvo įrengti nauji altoriai, o senieji, padaryti 1821–1849 m. laikotarpiu, buvo išmontuoti ir atiduoti Pakutuvėnų ir Kvėdarnos bažnyčioms. Senuosius Plungės bažnyčios altorius tyrinėjusi Dalia Klajumienė apie 1849 m. pastatytą Švč. Mergelės Marijos Maloningosios altorių rašo, kad jis buvęs drožėjų ir stalių darbo, baltai

(Nukelta į 76 p.)

Kvėdarnos Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčios altoriai

(Atkelta iš 75 p.)

dažytas, su paausuotais karnizais. Nors Kvėdarnos bažnyčios didžiojo altoriaus skulptūros yra kitos, retabulas primena aprašytąjį. Norint sužinoti, kada buvo pakeistos abipus centrinio paveikslu stovinčios skulptūros, reikėtų atskiro tyrimo.

Kvėdarnos bažnyčios projekto įgyvendinimas užsitęsė. Tuo tarpu R. Steikūnui magėjo pamatyti, kaip natūroje atrodytų jo projek-

tuotos bažnyčios su varpine-kampanile sprendimas. 1937 m. rugsėjo 9 d. Vyriausioji statybos inspekcija patvirtino R. Steikūno parengtą Skardupių (Marijampolės vsč.) bažnyčios projektą [1, 713]. Tai turėjo būti nedidelė kryžiaus plano šventovė su per dviejų arkų galeriją prijungta varpine. Šventovės statyba vyko 1938–1942 metais. Tačiau ir čia aplinkybės susiklostė taip, kad ir prie šios bažnyčios varpinė-kampanilė nebuvo pastatyta.

NUORODOS:

1. LCVA, F 1622, A 4, B 633, 713
2. Jankevičienė A., *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Vilnius, 1998
3. Klajumienė D., „Plungės bažnyčios altorių istorinė ir plastinė raida“, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*, Vilnius, 2004
4. *Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, t. 3
5. Misius K., „Iš Kvėdarnos miestelio praeities“, *Kvėdarna*, Vilnius, 2004
6. Miškinis A., *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2004, t. 1
7. Spurgevičius P., „Kvėdarnos bažnyčių architektūra“, *Kvėdarna*, Vilnius, 2004
8. Valančius M., *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 2

Koplytstulpis Kvėdarnoje, skirtas žuvusiems tremtyje ir tėvynėje 1940–1953 metais

Švč. Mergelės Marijos skulptūra Kvėdarnos šventoriuje